

Portret van een spinnendoderman

Theo Peeters

Inleiding

Ik herinner het me nog goed, de setting van die eerste ontmoeting in Haamstede. Als nieuw lid van de Nederlandse Entomologische Vereniging ging ik in juni 1989 samen met Fred Moussault naar de 144e zomervergadering van de NEV in Haamstede. Alles was nieuw maar gelukkig werd ik door Rinus Sommeijer voorgesteld aan nog een andere nieuweling en liefhebber van angeldragers: Hans Nieuwenhuijsen. Naast het solitair gebeuren, zoals je het vangen van angeldragers kunt beschouwen, maakten we in dat weekend ook samen met enkele liefhebbers een avondwandeling door de duinen en verwonderden ons in een vallei vol orchideeën. Ik ken Hans niet van écht dichtbij, maar we trekken wel al heel wat jaartjes met elkaar op door dezelfde hobby: het bestuderen van angeldragende vliesvleugeligen. Vanuit die hobby, als lid van onze sectie Hymenoptera, met behulp van zijn bibliografie en met hulp van enkele fotografen, schilder ik hier een portret van Hans.

Sectie Hymenoptera

Voor dit portret zijn de 49 nieuwsbrieven van de sectie Hymenoptera nog eens doorgebladerd om mijn gedachten op te frissen. Even een opsomming uit die nieuwsbrieven van wat Hans zoal heeft gedaan binnen de sectie: hij heeft in bestuur en redactie gezeten, diverse studiedagen geleid, verslagen van excursies en studiedagen geschreven, determinatietabellen gemaakt, en nog veel meer geschreven over van alles wat hem boeide. Niet zomaar een lid!

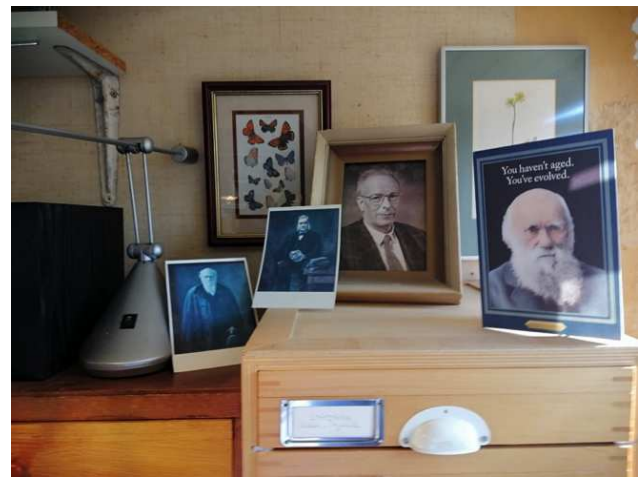
De sectie werd in 1995 opgericht nadat we een tijd als aculeatenwerkgroep door het leven waren gegaan. Het moest allemaal serieuzer, met een eigen bestuur en een

Figuur 1. Jan, Theo, Erik & Hans tijdens studiedag metselbijen op 10 januari 2015. Foto Albert de Wilde.

eigen nieuwsbrief. Jan werd tot voorzitter gebombardeerd, Hans werd penningmeester, en ikzelf secretaris. Tevens vormden we samen de redactie van onze nieuwsbrief. Met z'n drieën, en ondersteund door anderen, gingen we aan de slag om de angeldragende wespen en bijen meer in de belangstelling te brengen (Fig. 1).

We hadden alle drie een eigen leermeester die ons de kneepjes van het 'vak' bij bracht. Hans werd begeleid door Henny Wiering die in zijn omgeving woonde en waarmee hij een hechte band opbouwde. Henny & Hans en hun kinderen waren, zijn nog steeds belangrijke mensen in zijn leven. Het was ook Henny die hem inspireerde om zich te specialiseren in spinnendoders (Fig. 2). Jammer dat we in 2001 al zo snel afscheid moesten nemen van Henny. Maar het 'vak' en tevens de zorg en nauwkeurigheid van de

Figuur 2. Prominente plek voor Henny in Hans's werkkamer. Foto Joke den Hengst.

liefhebberij, de liefde was doorgegeven.

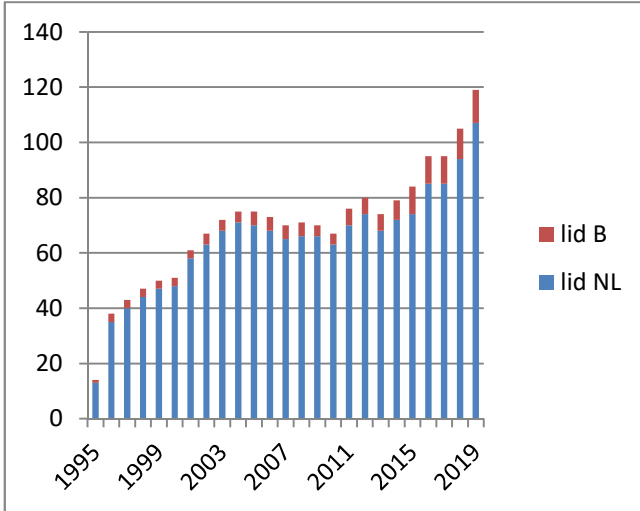
Maar er was nog iets meer dan alleen de ontmoeting op de inhoud: bijen en wespen verzamelen. Alle drie hebben we een onderwijs-achtergrond in de biologie. En naast kennis vergaren werd kennis uitdragen, anderen van je kennis laten meegenieten, een belangrijk doel van de sectie. Daarvoor kwamen we snel met een eigen nieuwsbrief met de zoemende naam Bzzz.

50 nieuwsbrieven

In 1995 ziet het eerste nummer van Bzzz het licht. Zoals dat gaat bij veel beginnende periodieken vult de redactie een groot deel van de inhoud. Aan Hans hadden en hebben we wat dat betreft een goeie, hij schrijft makkelijk en heeft altijd wel iets interessants te melden. Intussen groeide het aantal leden van de sectie (Fig. 3) en al na enkele jaren kwamen er gelukkig ook steeds meer berichten van andere liefhebbers in onze nieuwsbrief.

Onze nieuwsbrief verschijnt tweemaal per jaar; in april en november. In totaal maakten we 31 nummers van

Bzzz tussen juni 1995 en april 2010. Daaronder twee themanummers: nr. 4 Lefebernummer (1996) en nr. 25 Bijen en wespen in tuinen en natuurgebieden (2007). Daarna werd de naam van onze nieuwsbrief gewijzigd naar HymenoVaria en begon in november 2010 de telling van de nummers weer met 1. Dit is alweer nr. 19 van HV, en dat maakt een totaal van $31 + 19 = 50$ nieuwsbrieven. Nóg een reden tot feest!

Figuur 3. Groei van het ledenbestand van de sectie Hymenoptera (1995-2019).

Terug naar Hans. Per 31 december 2012 nam hij afscheid als penningmeester en redactielid. Zeventien jaar lang had hij die functies contentieus vervuld. Sloot hij met het beëindigen van het boek 'De Nederlands bijen' (2012) een periode af? Vond hij dat het sectiebestuur toe was aan verjonging? Wilde hij het wat rustiger aan doen? Ik heb hem (nog) nooit gevraagd wat zijn redenen waren voor dit besluit, maar we hebben er wat betreft het schrijfwerk voor onze nieuwsbrief gelukkig niet veel van gemerkt. Erik van der Spek en Jens D'Haeseleer kwamen de redactie versterken en Hans bleef gewoon zijn stukjes schrijven. Waar kwamen al die pennenroerselen vandaan?

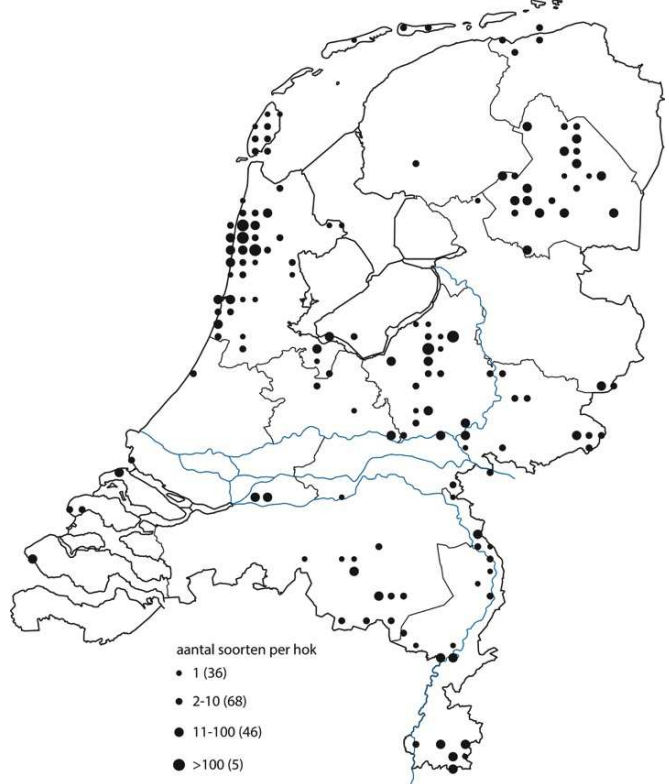
Verzamelen

Als ik hierover nadenk zijn de meeste aculeatenliefhebbers die ik ken in de eerste jaren bezig de vele soorten te leren kennen en hun (referentie-)collectie aan het opbouwen. Je maakt dan veel uitstapjes om waar te nemen en te vangen. Vooral naar gebieden in je eigen omgeving en verder weg bijvoorbeeld met anderen samen binnen verenigingen. Op excursies van de sectie (Fig. 4) maar ook op die van de Landelijke InsectenWerkgroep van de KNNV en op de zomerkampen van de NEV was Hans een trouwe deelnemer. Ook ging Hans de afgelopen jaren vaker een dagje verzamelen met een van zijn aculeatencollega's in een mooie hoek van Nederland; een mooie manier om passie en verbinding te combineren.

Figuur 4. De mannen in uitrusting voor de excursie Maasduinen op 3-8-2013. Foto Albert de Wilde.

Van deze excursies worden door de deelnemers altijd soortenlijstjes gemaakt die verwerkt worden in excursieverslagen. Ook Hans heeft vele lijstjes gemaakt van zijn vangsten, meegewerkt aan of zelf excursieverslagen geschreven. Al die exemplaren die worden verzameld zijn niet alleen toegevoegd aan de eigen collectie maar ook ingevoerd in computerbestanden. Nu was ik wel nieuwsgierig naar het verspreidingspatroon van de vangsten van Hans. Dus is aan de beheerder van de databank van EIS-Nederland, waar al die gegevens van o.a. wespen en bijen in ons land worden opgeslagen, gevraagd een verspreidingskaart te maken van het aantal soorten wespen en bijen per 5x5 kmhok (Fig. 5). Het verwonderde mij dat Hans al tien jaar eerder dan ik verwachtte nl. in 1978 zijn eerste bij (*Halictus rubicundus*) ving bij Elspeek. Volgens de databank van

Figuur 5. Het aantal wespen- en bijensoorten per 5 x 5 kmhok gevangen door Hans Nieuwenhuijsen in de periode 1978-2017. Bron: EIS-Nederland.

EIS wordt hij vanaf 1983 wat actiever met vangsten bij Schagen en Elspeet. Gedurende de daaropvolgende decennia zien we dat Hans door heel Nederland verzameld. Echter de 5 hokken met de meeste soorten zijn z'n woonplaats Alkmaar met in de directe omgeving daarvan de Schoorlse duinen. En de tweede plek is het centrale deel van de Veluwe waar hij vanuit Elspeet de omgeving afstruinde. Het was ook de Veluwe waar hij de zeldzame spinnendoder *Priocnemis enslini* ving in voorjaar 1989. Een bijzondere vondst die meestal nog meer stimuleert tot verdieping van de groep waarmee je aan de slag bent. Enkele jaren later heb ik eenmaal samen met Hans op de Veluwe gevangen. Mijn herinneringen daaraan zijn te vaag. Was Elspeet de plek waar Hans meermaals in een caravan verbleef? Volgens mijn databank bezochten we op 1 mei 1993 plekken waar hij vaker verzamelde: De Kleine Kolonie (Ac. 181-478), Kuilhegge (Ac. 183-476) en het Elspeterveld (Ac. 181-476).

Schrijfwerk

Naast verslaglegging van waarnemingen is schrijfwerk vaak ook sorteerkwerk; een brei in je hoofd rangschikken, op een rij zetten. Denk bijvoorbeeld aan het gebruik van allerlei morfologische begrippen van het mannelijk genitaal (zoals parameren, sagitta, volsella, gonostylus, aedeagus, etc.) bij verschillende auteurs, die door Hans werden vergeleken in een artikelenserie. Wat heeft Hans zoal geschreven over angeldragers? In mijn databank staan meer dan 130 publicaties, klein en groot. We kunnen zijn schrijfwerk verdelen over een vijftal categorieën: boeken, artikelen, determinatietabellen, verslagen en boekbesprekingen.

Boeken. Hans werkte mee aan de twee naslagwerken in de serie (Fauna) Natuur van Nederland: de wespen en mieren (2004) en de Nederlandse bijen (2012). Hij schreef voor het boek uit 2004 het hoofdstuk over de spinnendoders. Bij het tweede boek speelde hij een belangrijke rol niet alleen als schrijver van vele soortteksten maar tevens van enkele hoofdstukken. Het hoofdstuk over het bijenleven schreven we samen. Hans heeft sterk zijn stempel gedrukt op dat hoofdstuk. Zo is zijn hand te zien in de tekeningen die hij maakte van de verschillende typen van bijennesten. En het stuk over de levenscycli van de verschillende bijen was eveneens een onderwerp dat hem sterk boeide. Dit hoofdstuk over het leven van bijen is dan ook meer doorwrocht dan mijn hoofdstuk over de levenswijze van wespen in het boek uit 2004.

Artikelen. In zijn artikelen lees je m.i. echter nog meer zijn eigen passie. Enerzijds werkt Hans graag vergelijkend morfologisch. Een van zijn favorieten op dat vakgebied was dan ook Howard Evans. Hij is eveneens begaan van levenscycli, broedzorgcycli, natuurdoeltypen en aculeatengemeenschappen. Maar

het gedragsonderzoek, zoals de onderzoeken van Niko Tinbergen en zijn leerling Gerard Baerends, heeft duidelijk de meeste invloed gehad op zijn doen en laten in het veld. In de reeks veldobservaties van spinnendoders (1, 2, 3, 3 [sic]) doet Hans verslag van zijn veldwaarnemingen. Hij zegt zelf daarbij niet zozeer wetenschappelijk maar meer natuurhistorisch waar te nemen. Door die observaties probeert hij zich een beeld te vormen van de habitat en de biologie van de soort.

Tabellen Een ander sterk punt van Hans is het maken van determinatietabellen. Meestal werden die nieuwe tabellen getest op de studiedagen van de sectie (Fig. 6). Zo leidde Hans achtereenvolgens de studiedag spinnendoders (2004), *Coelioxys* & *Megachile* (2012) en *Hoplitis* & *Osmia* (2015), en hij ondersteunde tevens de cursusdag bijen (2017).

Figuur 6. Studiedag van de sectie: Peter Megens en Hans. Foto Albert de Wilde.

Spinnendoders kregen vanaf 1989 extra aandacht door zijn vangst van die zeldzame soort op de Veluwe. De eerste tabel tot de soorten van de Nederlandse spinnendoders die ik van Hans kreeg toegestuurd is van 1 augustus 2002. Een geheel nieuwe eigen uitgave verscheen op de studiedag spinnendoders in 31 januari 2004. Deze uitgave was een jaar later verder uitgewerkt met habitusfoto's van de soorten en werd voor iedereen toegankelijk gepubliceerd in het tijdschrift Faunistische Mededelingen van Nederland (2005). En in 2008 kwam Hans met een herziene uitgave bij de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Helaas zonder foto's van de soorten maar met een prachtige eigen tekening van de broedzorgcyclus van een spinnendoder (zie pag. 75). Met deze uitgaven schaaft Hans zich als specialist en opvolger naast twee voorgangers die zich met spinnendoders in ons land hebben bezig gehouden. Allereerst Jan Wilcke (1907-1990) die in 1943 een uitgebreide determinatietabel van de spinnendoders publiceerde met o.a. prachtige eigen tekeningen. Een tweede persoon waaraan ik bij

spinnendoders moet denken is Aloys Adriaanse (1900-1946), een pater uit het Tilburgse die op het eind van zijn korte leven o.a. een gedetailleerde studie maakte van de gedragingen van enkele spinnendoders, postuum gepubliceerd in 1946. Hans kun je beschouwen als de derde spinnendoderman in ons land. Hij combineert aspecten van beide voorgangers door zowel tabellen met eigen tekeningen als studie van het gedrag van spinnendoders te maken.

Na de publicatie van het boek over de wespen en mieren in 2004 werd door een groep collega's gewerkt aan de uitgave van de Bijen van Nederland. De generen soortteksten werden onderling verdeeld en Hans eigende zich o.a. een deel van de buikverzamelaars (Megachilidae) toe. Ook die familie maakte hij beter toegankelijk door nieuwe determinatietabellen. Achtereenvolgens maakte hij een determinatiesleutel voor de bijengenera *Anthophora* (2007), *Hylaeus* (2009), *Coelioxys* (2010), *Anthidium*, *Chelostoma* en *Megachile* (2011) en tenslotte nog *Hoplitis* en *Osmia* (2014). Samen met Jan Smit is Hans dan ook de maker van de meeste bijentabellen tot op soort. Al die tabellen zijn in verbeterde vorm opgenomen in de NJN-uitgaven 'Nederlandse bijen op naam brengen' deel 1 (2016) en deel 2 (dat binnenkort verschijnt).

Verslagen Hans schreef diverse verslagen van studiedagen en excursies waaraan hij zelf deelnam. Hij was ook meermaals van de partij bij een traditioneel uitstapje van enkele hymenopterologen namelijk de tweejaarlijks Hymenopterologen-Tagung in Stuttgart (Fig. 7). Zowel qua inhoud als voor de contacten een aanrader voor eenieder die zich serieus met Hymenoptera bezighoudt. Tijdens de lange, maar gezellige autoritten van en naar Stuttgart werden ook meermaals nieuwe ideeën geboren voor het werk binnen de sectie.

Figuur 7. Hans ontmoet in Stuttgart zijn grote spinnendoderheld Heinrich Wolf. Foto Wim Klein.

Boekbesprekingen. En tenslotte mag niet onvermeld blijven dat Hans ook een echte boekenwurm is. Dat blijkt niet alleen uit de inrichting van zijn studiekamer

(Fig. 7) maar tevens uit de vele boekbesprekingen die hij schreef. Steeds voorzien van persoonlijke noten en regelmatig met een goedkeurende knipoog naar de boeken van Nederlandse makelij.

Figuur 8. De inrichting van Hans's werkkamer. Foto's Joke den Hengst.

Wensenlijst

Voor het nooit gepubliceerde smoelenboek van de sectie dat ik ooit wilde maken schreef Hans o.a. de volgende wens voor de sectie Hymenoptera op (zie ook Bzzz 21, april 2005).

'Mijn wensenlijstje voor de sectie is een uitbreiding van de website, het maken, meewerken aan en uitgeven van boeken en determinatietabellen op het gebied van de Hymenoptera. Verder wil ik graag meer

niet Aculeatenmensen actief krijgen en hoop ik op een fusie met de mierenmensen, ooit!'

Figuur 9. Jelle Devalez en Hans op excursie, 17 juli 2010. Foto Theo Peeters.

Welnu, een deel van deze wensen is inmiddels gerealiseerd. Onze website is gebouwd door Raymond Broersma en later gewijzigd en beheerd door Huib Koel. Een groot deel van de determinatietabellen heeft Hans zelf gemaakt en gepubliceerd. Een nieuwe wens die hij nu zeker zou toevoegen aan zijn wensenlijstje is het binnenhalen van jongeren in de sectie. Daarvan hebben zich de laatste paar jaren verschillende aangemeld als lid, mede door de huidige aandacht voor wilde bijen. Inmiddels werken we aan de afronding van deel 2 van de bijentabel van de NJN 'Nederlandse bijen op naam brengen'. Hans is de trekker van deze uitgave waarmee je alle Nederlandse bijen op naam kunt brengen. Het werk van de oudjes wordt onder andere op deze manier doorgegeven aan de jongere generaties. En daarmee vervuld Hans, samen met andere specialisten binnen de sectie, een lang geuite wens. Het is goed om ook dit langjarige project binnenkort af te ronden zodat onze handen weer vrij komen en we kunnen verder werken aan de groepen die het vuur hoger laten branden in ons hart. Voor Hans zijn dat de spinnendoders. En ik ben erg nieuwsgierig wat hij voor ons nog uit zijn hoge hoed gaat toveren.

Proficiat

Mijn huidige portret is af. Hans, zie het als een ode die je zelf hebt verdiend. Misschien is niet alle kleur die hier is opgebracht in overeenstemming met je eigen zienswijze. En hier en daar zal zeker nog bij- en overgeschilderd moeten worden. Maar och, zo gaat dat bij portretten!

Ik heb veel plezier gehad in de vele penseelstreken om dit portret enige gelijkenis te geven. En het voelt tevens alsof onze kennismaking, vanaf dat weekend in Haamstede in 1988, tot op de dag van vandaag voortduurt. Hans, plezierig mens, van harte proficiat

met je 75^e, blijf gezond en ik hoop dat we elkaar nog vele jaren mogen ont-moeten.

Summary

This article describes Hans Nieuwenhuijsen and his many activities within the section Hymenoptera of the NEV. This portrait is a part of a theme number about Hans in honour of his 75th birthday.

Figuur 10. Hans Nieuwenhuijsen. Foto Wim Klein.

Broedzorg van de spinnendoder. Tekening door Hans Nieuwenhuijsen (uit: Nieuwenhuijsen, H. 2008. De Spinnendoders van Nederland. - Jeugdbondsuitgeverij.